

KAPITTEL 3

ELDRE JERNALDER. FANGSTFOLK OG AGRARE PIONERER

Gjennomgangen av det arkeologiske materialet fra steinbrukende tid viser at det var mennesker med en jakt- og fangstbasert kultur som holdt til i området fram til tida rundt vår tidsregning. Økt utnyttelse av lokale råstoff på boplassene fra sein steinbrukende tid viser økt tilhørighet til landskapet og kan indikere at gruppene som holdt til i området, ble mindre mobile enn tidligere.

Det er generelt påvist få kulturminner som er datert eller er antatt å være fra eldre jernalder i Åmot. Foruten boplasser fra sein steinbrukende tid ved Rena elv er det registrert få andre kulturspor fra eldre jernalder langs elva og i Gråfjellområdet. Det dreier seg om spredte kokegroper og ildsteder, én jernframstillingsplass (fase I-teknologi), ett område med fossile dyrkingsspor (åkerterrasser) og dessuten pollenanalyser som viser at det kan ha foregått noe husdyrbeite. Boplasser ved elva (kap. 2) og kokegroper/ildsteder er undersøkt, og det foreligger radiologiske dateringer fra både jernframstillingsplassen og én av dyrkingsterrassene. Materialet er fragmentarisk, noe presentasjonen nedenfor bærer preg av. Først vil de undersøkte kulturminnene bli presentert, deretter vil resultatene diskuteres i forhold til eksisterende oppfatninger av bosetningshistorien og ulike etniske grupper i distriktet. På tross av at materialet fra eldre jernalder i distriktet fortsatt er relativt sparsomt, er det ved Gråfjellprosjektets undersøkelser frambrakt resultater som kan sette spørsmålsteget ved den nåværende oppfatningen av bosetningshistorien og ressursutnyttelsen.

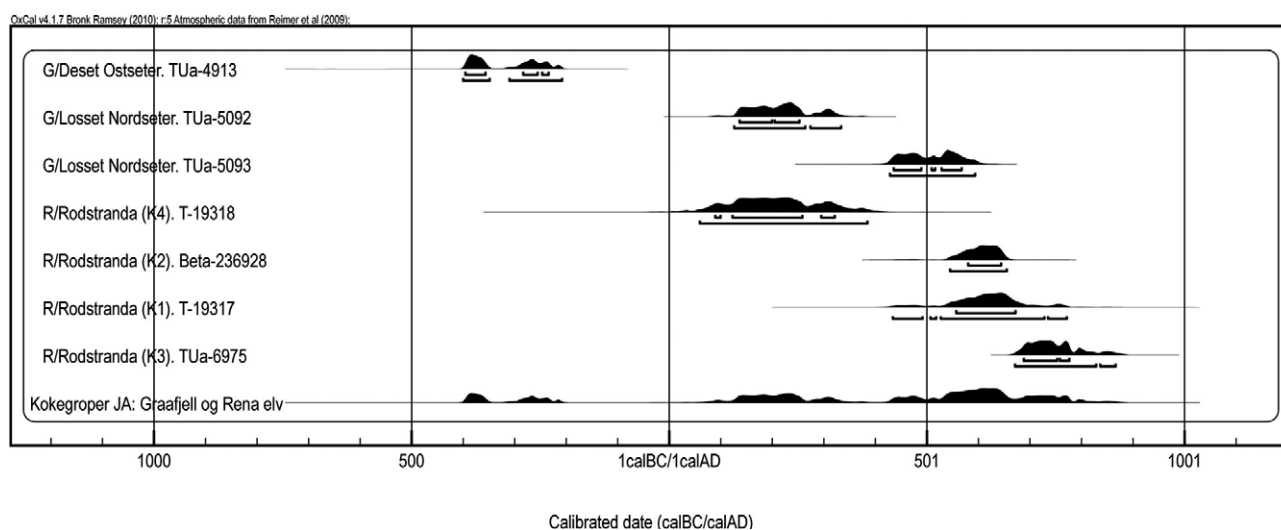
ÅKERTERRASSER – DYRKING AV KORN

Pollenanalyser av sedimentsøyler fra Gråfjellområdet og Rødsmoen kan ikke underbygge at det har foregått korndyrking før yngre jernalder. Imidlertid viser pollenanalyse av jordprøver fra fossile åkerterrasser på Rødsmoen at det har vært en form for dyrking i jernalderen og middelalderen. Helt sørvest i Gråfjellområdet, på Flåtåstøa, hvor det er furumo, ble det registrert åkerterrasser av tilsvarende type som på Rødsmoen. Det ble ikke foretatt utgravninger her, men i forbindelse med registreringene ble et kullag i et prøvestikk i en av åkerterrassene (NIKU-ID 1045040) datert til 1–80 e.Kr., noe som samsvarer med den eldste bruken på Rødsmoen (Risbøl 2005:13).

Rødsmoprojektet registrerte de første dyrkingsterrasser av den såkalte østerdalstypen. Innenfor undersøkelsesområdet ble det funnet ca. 20 lokaliteter som besto av et titalls små terrasser i skrånende terreng, hovedsakelig øst i området mot Rena elv (Høeg 1996, Bergstøl 1997, 2007, Sørensen 1997). De er anlagt i sand (furumo) hvor det er lett å grave, er 2–8 m lange, 2–4 m brede og ca. 20–35 cm høye. Terrassene ligger både enkeltvis og som trinn i et amfi (Bergstøl 2007:50). Det ble diskutert om terrassene representerte dyrking eller var naturlige formasjoner. De ble derfor vurdert av kvartærgeologer, som konkluderte med at de måtte være menneskeskapte. Pollenanalyser av jordprøver fra terrassene viste dessuten at de inneholdt pollen av lin, rug og smalkjempe samt pollen av gran i alle prøvene som innehold kulturplanter (Bergstøl 2007:51, Høeg 1996:136). Granpollen antyder at dyrkingen må ha funnet sted etter graninnvandringen, som er datert til tida rundt starten av vår tidsregning i denne regionen (Høeg 1996:136). De radiologiske dateringene av trekull varierer fra sein bronsealder til etterreformatorisk tid. Resultatene er problematiske å tolke, da trekullet trolig er rester etter svedjing. Gjennom disse prosessene kan gamle trær ha blitt svidd av og kullet blandet med eldre kull. Ut fra en samlet vurdering antas det at det har vært dyrket på åkerterrassene i perioder, fra eldre romertid til og med middelalderen. Fasene kan ikke dateres absolutt (Bergstøl 2006:326–327). Åkerterrassene lå i nærheten av fangstgropsystemer for elg, som i perioder var i bruk samtidig. Bergstøl (1997, 2007) mener derfor at det var de samme menneskene som fanget elg og dyrket korn, og at de var fangstfolk.

Halvpermanent jordbruk – svedjebruk?

Etter undersøkelsene på Rødsmoen er det registrert liknende dyrkingsterrasser flere steder i østre deler av Hedmark, fra Alvdal og Rendalen i nord til Kongsvinger i sør (Holm 2007). De fleste lokalitetene er anlagt på steder hvor det er flyvesand. Sanda inneholder noe silt bestående av lettforvitrelige mineraler. Dyrkingsterrassenes beliggenhet i landskapet minner om tilsvarende lokalisering for rydningsrøysfelter, der plasseringen ligger i områder som i dag ikke blir benyttet til dyrking (Holm 2007:11).

Figur 3.1. Radiologiske dateringer fra kokegroper i Gråfjellområdet og ved Rena elv (program: OxCal v. 4.1.7). G = Gråfjellområdet, R = Rena elv.

Figure 3.1. Radiocarbon samples from cooking pits dated to the Iron Age in the Gråfjell area and at the river Rena (program: OxCal v. 4.1.7). G = the Gråfjell area, R = the river Rena.

Det er utført få undersøkelser av slike dyrkingsterrasser av «østerdalstypen». Det er derfor mange ubesvarte spørsmål når det gjelder geografisk utbredelse, datering, hvilke dyrkingsteknikker som har vært brukt, og dessuten den sosiale konteksten de inngår i (Holm 2007:12). Ut fra foreliggende kunnskap kan det synes som dyrkingsterrassene har vært i bruk over lang tid, hvor dateringene spenner fra bronsealderen til middelalderen. Det antas at dyrkingen har vært en form for svedjebbruk.

ENKELTLIGGENDE KOKEGROPER OG ILDSTEDER

Spredte kokegroper ble påvist i Gråfjellområdet, hvor tre undersøkte groper ble radiologisk datert til eldre jernalder; i tillegg ble det påvist to ildsteder datert til samme periode. De andre undersøkte kokegroperne ble datert til eldre steinalder (se vedlegg 9). Det er dermed et tidsspenn på rundt 4000 år mellom de to «fasene» med bruk av slike groper i Gråfjellområdet. Ved Rena elv er fire kokegroper samt to ildsteder datert til jernalderen (fig. 3.1).

Gråfjellområdet

En kokegrop lå omtrent 500 meter sørvest for setervollen Deset Østseter, ca. 660 moh. i den midtvestre delen av regionfeltet. Den ble funnet i forbindelse med utgravning av en jernframstillingsplass (jfp. 10). Selve jernframstillingsplassen og tilhørende kullgroper er datert til 1000–1300 e.Kr. (Rundberget 2007c:110). Kokegroper er datert til førromersk

jernalder, 390–225 f.Kr., og har ingen sammenheng med jernproduksjonen (T. Amundsen 2007b:60). Pollenanalyse av en sedimentsøyle fra Deset Østseter / Melgårdseter viser at det i perioden ca. 1425–1290 f.Kr. til starten av vår tidsregning finner sted en økning av kullstøv og av gresspollen som kan settes i sammenheng med rydding av området, muligens for beite. Men det er først fra ca. 100 f.Kr. til ca. 25 e.Kr. at kullstøvkurven er relativt høy og pollen av brennesle og burot kan settes i sammenheng med temporær bosetning (Solem 2002:296, Solem 2005a:62). Det er usikkert hva aktiviteten på Melgårdseter representerer i førromersk jernalder, og om den kan ses i sammenheng med bruk av kokegroper.

To kokegroper lå ved siden av hverandre, ca. 780 moh. sørøst for setervollen Løsset Nordseter, nordøst i regionfeltet (T. Amundsen 2007b:57–59). Den østre gropen ble C14-datert til 220–315 e.Kr. og den vestre gropen til 535–595 e.Kr. Pollenanalyse (Sageide 2006a) av tre jordprøver fra profilene (én fra gammel markoverflate under vollen til østre grop, én fra massen i den felles vollen til gropene og én fra et lag over de skjørbrente steinene i vestre grop) viser at da gropene ble gravd, var det furuskog med innslag av løvskog i området. Pollen av gress og stor-kenebb-, korgblomst- og soleiefamilien, fra øyetrøst og marimjelle kan muligens vise til en lysning i skogen. Prøven fra gammel markoverflate i den yngste gropen viste enkelte pollen av beiteindikatorer som syre og blåknapp, som kan tyde på at det har vært beitet i området da gropen ble anlagt.

Figur 3.2. Kokegropene på Rødstranda ved Rena elv. Øverst: plan og profil av kokegrop 2. Nederst: plan og profil av kokegrop 4.
Figure 3.2. Cooking pits at the site Rødstranda by the river Rena. Top: cooking pit 2. Below: cookingpit 4.

I tillegg til kokegropene ble det avdekket tre ildsteder ved boplassen Tjernpytten, sør i skytefeltet (T. Amundsen 2007a:30). De littiske funnene er datert til tidligneolitikum og seinneolitikum/bronsealder. Ildstedene besto av konsentrasjoner med skjørbrønt stein og funn av brønt flint og brønte bein. To av ildstedene hadde trekull i toppen som ble C14-datert til folkevandringstida: Ildsted 1 er datert til 415–600 e.Kr. og ildsted 2 til 425–545 e.Kr. Pollenanalyse av en sedimentsøyle fra Tjernpytten viser at nivået som tilsvarer dateringene av ildstedene, inneholdt burot og neslepollen (Solem 2005b:12–13). Seinere opptrer også engsoleie og smalkjempe samt enkeltfunn av meldepollen. Dette sannsynliggjør at det kan ha foregått beiteaktivitet da ildstedene ble anlagt.

Rena elv

På lokaliteten Rødstranda ble det avdekket fire kokegropene og to ildsteder datert til jernalder. Dette var en flerfasert lokalitet som spenner i tid fra seinmesolitikum til og med merovingertida, en periode på over

5000 år. Funnmaterialet, strukturer og naturvitenskapelige dateringer viser gjentatte opphold av ulik varighet knyttet til jakt, fangst og fiske. Det meste av det littiske materialet kan på typologisk grunnlag plasseres innenfor tidsrommet seinneolitikum–fjorromersk jernalder (Damlien 2010:439).

Tre av kokegropene (kokegrop 1, 2 og 3) lå på rekke langs elvekanten, og én (kokegrop 4) lå inne på flata (Damlien 2010:422). Kokegrop 4 er C14-datert til 125–352 e.Kr. De tre gropene som lå på rekke, er C14-datert til folkevandringstida–merovingertida, 550–660 e.Kr., 600–675 e.Kr. og 710–790 e.Kr. Det bør imidlertid påpekes at det fra disse tre gropene også foreligger OSL-dateringer som er eldre (se Damlien 2010:422–425). De to ildstedene er datert til overgangen folkevandringstida–merovingertida: ildsted 2 til 605–650 e.Kr. og ildsted 4 til 610–690 e.Kr. Kokegropene datert til merovingertida var store, med mål i flata på 160–230 x 140–220 m og en dybde ned til 25 cm. Ut fra størrelse, datering og med den sannsynlige forbindelsen til jakt og fangst

er det foreslått at de kan ha blitt brukt til tørking og konservering av kjøtt og fisk, med andre ord at de har vært en form for jord-/tørkeovner (Damlien 2010:452). Det meste av artefaktmaterialet fra lokaliteten kan ikke knyttes til bruken av de tre yngste kokegropene og de to ildstedene. Men det er mulig at en holkøks av jern datert til romertida (se nedenfor) kan settes i forbindelse med ett opphold representert ved den eldste kokegropa (4).

Kokegroper i fjell og skogsområder – spor etter fangstfolk eller agrare pionerer?

Kokegroper i fjell og skogsområder ble første gang påvist under vassdragsundersøkelser på slutten av 1970-tallet, særlig på Vestlandet. Her lå gropene som regel på løsmasserygger, langs elver og vann og ved setervoller. C14-dateringer plasserte dem hovedsakelig i eldre jernalder. De fleste av kokegropene er knyttet til seterlandskap, enten dagens seter eller ødesetre. Pollenanalyser fra områdene viser beitepåvirkning av landskapet allerede i bronsealderen. Det synes som om kokegropene i de vestlandske områdene kan knyttes til bruk av fjellbeiter før etableringen av (forhistoriske) setre i jernalderen. Ettersom gropene hadde de samme karaktertrekk som lavlandsgropene, ble de tolket som spor etter bøndenes sesongboplasser, men det ble stilt spørsmål om hvorvidt de hadde sammenheng med videreføring av produkter fra jakt og fangst (Gustafson 2005:214). I Innerdalen i Nord-Østerdalen ble det på begynnelsen av 1980-tallet også undersøkt kokegroper, som ble datert til tidsrommet ca. 500 f.Kr. til ca. 600 e.Kr. Gropene lå dels på terrasseflater, dels innimellom fangstgroper, ved setervoller, i grupper og enkeltvis, med andre ord i forskjellige kontekster, men alle relativt nær elv eller bekk. Lil Gustafson foreslår at gropene er knyttet til ritualer for å markere bruksrettigheter, hvor de som lå ved fangstsystemene, kan markere etablering av systemene. Kokegroper som derimot lå ved setervoller, mener hun kan knyttes til beitepåvirket vegetasjon observert i pollendiagram. Det ser derfor ut som om mønsteret fra de vestlandske seterdalene med en sammenheng mellom kokegroper og beitebruk også gjenfinnes her, men på et seinere tidspunkt (Gustafson 2005:215–221).

Både i Dokkfløy, i Oppland og på Rødsmoen ble det påvist enkeltliggende kokegroper. Tre kokegroper ble funnet i forbindelse med flateavdekking på jernframstillingsplasser fra middelalderen i Dokkfløy. Datering av den ene gropa til 360–100 f.Kr. viser at gropene kan knyttes til eldre jernalder (Larsen

1991:126, 133, 139). Gropene lå på tørrlendte flater langs Dokkaelva ved et elgtrekk. De første fangstgropssystemene i området ble anlagt rundt starten av vår tidsregning. Kokegropene var de eneste kulturminnene som ble påvist fra sein steinbrukende tid (Narmo 2005:193). På Rødsmoen lå også noen kokegroper relatert til et elgtrekk og ved et fangstgropssystem som har vært i bruk fra bronsealderen til yngre jernalder. Én lokalitet besto av tre groper, hvorav to ble datert til henholdsvis 145–330 e.Kr. og 420–595 e.Kr. (Bergstøl 1997:61). I tillegg ble en kokegrop påvist under en slagghaug fra middelalderen, og gropa er datert til 670–770 e.Kr. (Narmo 1997:100). Narmo (2005:193) mener kokegropene opptrer i et bosetningshistorisk «sort hull» mellom omfattende bruk av landskapene i mesolittisk–mellomneolittisk tid og det indogermanske/norrøne utmarksbruket i jernalderen. Han mener at i dette «sorte hullet» foregikk det endringer fra et fast forflytningsmønster til et mer diffust forflytningsmønster som etterlot få spor (Narmo 2000:95). I sammenheng med etablering av en fangstkultur med et mobilt bosetningsmønster inngikk kokegropene som en integrert del av det kulturelle repertoaret (Narmo 2005:193). Kokegropene knyttes til fangstfolk, i motsetning til på Vestlandet og i Innerdalen, hvor de blir relatert til en bondebefolkning.

De tre kokegropene i Gråfjellområdet lå relativt nær seterområdene Deset Østseter og Løset Nordseter. Undersøkelser i seterområdene viser at en intensivering av agrar aktivitet skjer først i yngre jernalder og middelalderen (kap. 4), men pollenanalysene antyder likevel at det kan ha forekommet beiteaktivitet ved Deset Østseter og andre steder i Gråfjellområdet da kokegropene var i bruk. Materialet er imidlertid for spinkelt til å trekke sikre konklusjoner om hvorvidt det er noen sammenheng mellom aktivitet på seterområdene og kokegropene, men det er mulig at kokegropene kan relateres til ekstensivt beitebruk, slik som i Innerdalen og på Vestlandet. Det kan derfor stilles spørsmål om hvorvidt det er mennesker med en jordbrukstilknytning som har tatt i bruk området. Kokegropene ved Rødstranda ved Rena elv er derimot tolket inn i en jakt- og fangstkontekst, og det er nærliggende å anta at det er fangstfolk som har brukt gropene.

JERNFRAMSTILLINGSPLASS – FASE I-TEKNOLOGI

Jernproduksjon med teknologien sjaktovn med underliggende slaggrup (fase I-teknologi) er nærmest fraværende i dette området, men det er registrert noen få anlegg i Åmot. Ett av anleggene (NIKU-ID

Figur 3.3. Holkøks av jern funnet på lokaliteten Rødstranda (foto: E. C. Holte, KHM).

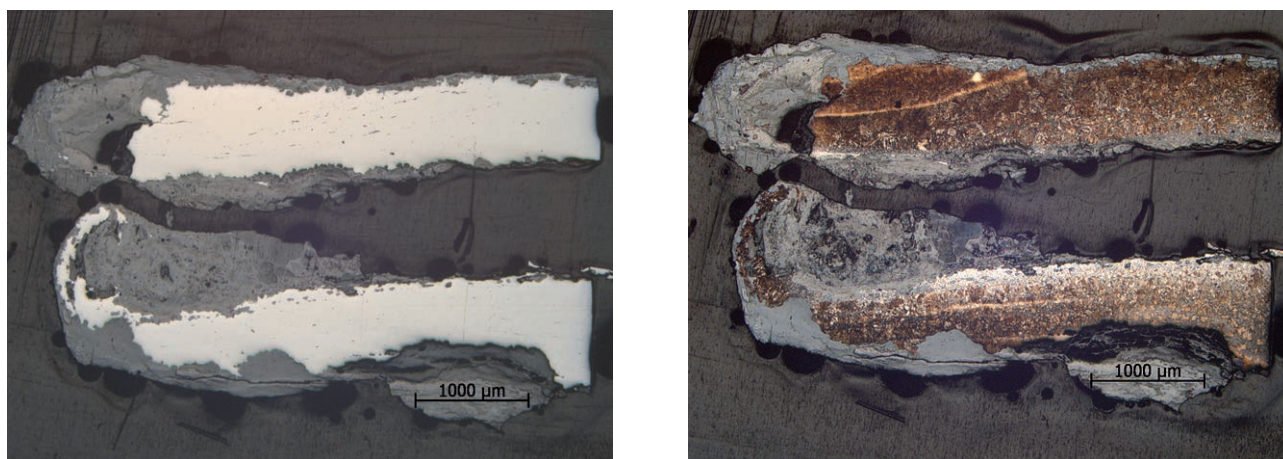
Figure 3.3. Socketed axe (celt) of iron found at the site Rødstranda (photo: E. C. Holte, KHM).

1023006) ligger nordvest i Gråfjellområdet, ca. 700 moh., ved elva Løa. Anlegget ligger på toppen av en kolle, hvor slaggblokker er kastet ut over skråningen. To røsteplasser er påvist i nærheten av anlegget, men ingen kullgroper. Anlegget og røsteplassene ligger i en vernesone og er dermed ikke undersøkt, men en prøve fra anlegget er C14-datert til 265–425 e.Kr., og den ene røsteplassen er datert til 445–495 e.Kr. (Risbøl et al. 2002b:13, 53, Risbøl 2005:10).

Jernframstillingsplassen ligger ca. 500 meter sør for setervollen Løset Nordseter og rundt 500 meter sørsørvest for de to kokegroper datert til romersk jernalder–folkevandringstida. Bruken av den eldste kokegropa er samtidig med dateringen av jernframstillingsplassen. Foruten hustuftene og rydningsrøy-sene på selve setervollen er få andre kulturminner registrert i området. Det kan spekuleres i om det er den samme gruppen mennesker som har brukt kokegropene og produsert jern.

To tilsvarende anlegg er påvist på Holset lenger sør i Åmot (Larsen 2009:119). Fra det ene anlegget (ID 51709) foreligger to dateringer til yngre romertid–folkevandringstid (pers. medd. O. Risbøl, 04.08.2011). Fra tilgrensende områder er det registrert flere anlegg av samme type, blant annet i Elverum kommune, men her er ingen anlegg undersøkt

(Holm 2004:118). Fra Stor-Elvdal er det registrert flere jernvinneanlegg ved Øverdalssetra hvor teknologier av både fase I og fase II er kjent, samt at Evenstad-anlegg er representert. Ett av anleggene er datert til romertid–folkevandringstid (Larsen 2009:121). Jernframstillingsplassene av eldre jernalder-type viser at denne teknologien (fase I) var godt kjent i Østerdalen i romertida–folkevandringstida. I Åmot er det tidligere antatt at gårdsbosetningen etableres i elvedalene først ved overgangen til yngre jernalder, slik at jernframstillingen ikke er knyttet til en kjent, fast bosetning. Bergstøl mener at virksomheten kan tolkes på to måter, enten at det var fangstfolk som drev jernvinna (jf. Johansen 2004), eller at det var norrøne folk som kom til Østerdalen for å utvinne jern (Bergstøl 2007:178–179). Arne B. Johansens (1973, 1979, 2004) hypotese om kulturdualisme, der jernvinna i eldre jernalder var blitt tatt opp av fangstfolk i fjellet for å bytte jernet mot korn fra de lavereliggende gårdssamfunnene, er blitt sterkt kritisert og har i dag liten tilslutning (se f.eks. Narmo 1996, Larsen 2009). Det er derfor sannsynlig at den eldste påviste jernframstillingen i Åmot og Gråfjellområdet kan relateres til en jordbruksbefolkning.

Figur 3.4. Oversikt over det polerte snittet av øksas egg, foto fra mikroskop. På bildet til venstre ses to lag av jern som er atskilt av et korrodert lag. I det øvre jernlaget er det flere tynne, parallelle «streker» med slagginnestutninger. På bildet til høyre framkommer bånd i jernets struktur (foto: L. Grandin, GAL).

Figure 3.4. Overview of the polished section of the axe's edge, microscope photo. On the photo to the left, two layers of iron are seen, separated by a corroded layer. In the upper iron layer, there are several thin, parallel «lines» of slag inclusions. On the photo to the right, the iron has a banded structure (photo: L. Grandin, GAL).

HOLKØKS AV JERN – EN LOKALPRODUSERT GJENSTAND?

På lokaliteten Rødstranda ved Rena elv ble det funnet en holkøks av jern. Øksa har svakt utsvunget blad og en smal åpning i siden av falen. Den nedre delen av falen synes å være oppsprukket. Falens tverrsnitt er tilnærmet rund. Øksa har en total lengde på 11,8 cm, er 3,9 cm bred ved eggen, bredden ved nakken er 3,1 cm, og falens lengde er 7,7 cm. Øksa veier ca. 180 g (Damlien 2010:415).

Gjenstander og aktivitetsspor på Rødstranda er relatert til gjentatte opphold i forbindelse med jakt og fangst innenfor en lang tidsperiode, fra seinmesolitikum og fram til merovingertida. Opphold på stedet i jernalderen kan først og fremst knyttes til ildsteder og kokegroper. Økser av jern fra tida før vikingtida er relativt sjeldne i det arkeologiske materialet, både fra graver og fra boplasser. Fra eldre jernalder kjennes svært få, og de er dessuten vanskelige å datere ut fra morfologiske kriterier (Christensen 2005:59). Bare tre liknende økser som typeeksemplaret fra Rødstranda er funnet i Hedmark, og alle fra graver i fjellet. En holkøks av liknende type ble funnet i en grav i Eltdalen i Trysil kommune (C32693) og er datert til omkring 600 e.Kr. (Gollwitzer 2001:239, fig. 72/6). I et gravfunn datert til folkevandringstida fra Frengstad i Kvikne (C24491) og i et gravfunn datert til merovingertida fra Døliseter i Follidal (C23791) er det funnet tilsvarende holkøkser (Gollwitzer 2001:240, fig. 73/3 og 78/9). Ut fra dette ble det antatt at øksa

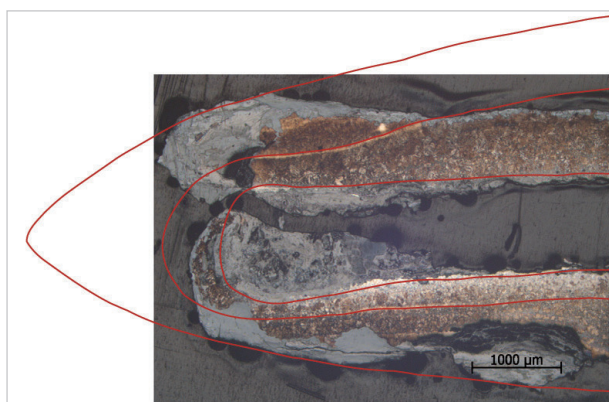
fra Rødstranda kan knyttes til opphold i første del av merovingertida (ca. 550–675 e.Kr.) (Damlien 2010:445).

Arkeometallurgiske analyser og radiologisk datering

I Gråfjellprosjektet var arkeometallurgiske undersøkelser viet stor oppmerksomhet ved undersøkelsene av jernframstillingsplassene fra middelalderen (kap. 4.2 og Rundberget 2007j). Det ble derfor bestemt at det også skulle foretas arkeometallurgiske analyser av holkøksa. Hovedproblemstillingene for analysene var å få kunnskap om jernkvaliteten (mykt jern eller stål), hvilken tilvirknings-/smieteknikk som var anvendt, og om mulig å avgjøre om øksa var lokalt produsert eller ikke. Det var dessuten et formål å undersøke om det kunne spores kull bundet i jernet som eventuelt kunne C14-dateres for å tidsbestemme gjenstanden. Geoarkeologisk laboratorium (GAL) ved Riksantikvarieämbetet i Sverige utførte metallografiske og kjemiske analyser av to prøver, én fra eggen og én fra nakken på falen (Grandin 2009).

C14-datering av holkøksa

Det var mulig å bruke kullinnholdet i øksa til en C14-datering (Grandin 2009:19). Resultatet ga kalibrert alder 130–225 e.Kr. (80–260 e.Kr. (2σ), 1835 ± 35 BP, Ua-28924), det vil si romertida. Dateringsgrunnlaget bygger på trekull som har vært brukt i framstillingen og/eller smiingen av jernet. Det er treets alder som er datert, og ikke tilvirkningen av

Figur 3.5. Prinsippskisse av hvordan eggen på øksa kan være oppbygd av flere lag av stål og jern. Bildet viser en oversikt av det polerte snittet av øksas egg, foto fra mikroskop (foto: L. Grandin, GAL).

Figure 3.5. Illustrative sketch of how the edge of the axe may have been built up of several layers of steel and iron. The photo shows an overview of the polished section of the axe's edge, microscope photo (photo: L. Grandin, GAL).

øksa. Øksa er derfor yngre enn dateringsresultatet, men det er umulig å si hvor mye yngre den kan være. Det antas likevel at den er tilvirket i eldre jernalder, muligens så tidlig som i siste del av romertida.

Øks av stål

Analysene viser at både eggen og falen består hovedsakelig av stål. Metallene i eggen er oppbygd av flere lag (fig. 3.4 og 3.5). Ett sentralt lag er nesten helt korrodert, men de bevarte delene består av nesten kullfritt, mykt jern. De ytre delene av bladet består av stål som er herdet, trolig av flere tynne lag. Den ferdigsmidde øksa er blitt herdet, men herdingen er mindre karakteristisk i falen. Det kan tolkes som at herdingen hovedsakelig har vært rettet mot eggen (Grandin 2009:20–21).

Lena Grandin skriver i rapporten at konstruksjonen med et stål som ligger rundt en kjerne av mykere jern, avviker fra flere kjente tilvirkningsteknikker for økser. Det er vanligere med en stamme av mykt jern som er kløyvd i eggen, der stål er lagt inn, eller slik som for seinere tids økser, som er laget av homogent stål (Grandin 2009:21, Norén og Enander 2001). Grandin diskuterer muligheten for at den analyserte prøven består kun av ståleggen, slik at det forventete mykere jernet ligger utenfor det analyserte snittet. Men da den analyserte prøven av falen også inneholder stål, er det en mulighet for at øksehodet også inneholder stål. En alternativ tolkning er at det myke jernet som er bevart, ikke representerer hele det sentrale laget, kun kontaktflata mellom flere stållag der karboninnholdet er

blitt redusert (i overflata) i forbindelse med sammensveisingen. GAL har utført arkeometallurgiske analyser av to holkøkser fra Sverige som er datert til førromersk jernalder. Den ene er fra Eketorp i Skövde sokn i Västergötland. Ut fra analysene er øksa tolket å være tilvirket av et homogent stål (Grandin et al. 2005). Den andre øksa er fra Norrbotten, og den ble funnet på en håndverks plass. Undersøkelser av eggen viser at den var oppbygd av flere lag med stål og var både herdet og anløpt (Grandin og Willim 2008). Få holkøkser fra eldre jernalder er arkeometallurgisk undersøkt, men de nevnte eksemplene viser at økser av primært stål forekommer fra eldre jernalder.

Lokalt produsert?

De metallurgiske analysene har avdekket at det finnes forskjeller og likheter i analysene tilknyttet den seinere jernproduksjonen i området, men på bakgrunn av resultatene kan det ikke avgjøres om holkøksa er lokalt produsert (Grandin 2009:23). Jernframstillingsplassen med fase I-teknologi i Gråfjellområdet og tilsvarende anlegg i Holset der begge er datert til yngre romertid–folkevandrings-tid, viser imidlertid at det var lokal kunnskap om prosessen med å utvinne jern da øksa ble laget.

Holkøkser og fangstmarksområder

Den radiologiske dateringen av kull i øksa viser at denne er tilvirket etter 130–225 e.Kr. Øksa fra Rødstranda er lik flere holkøkser funnet i Vimose i Fyn i Danmark datert til yngre romertid (jf. Christensen 2005: f.eks. nr. 24358 og C7658 i fig. 12, 15, 22). De eldste holkøksene omtalt i svensk litteratur synes å være kileformete med rette fallende smalsider, mens de yngre holkøksene fra folkevandrings-tida og merovingertida synes å ha mer avrundet form og sterkere utsvinget egg. Harald Hvarfner (1957) mener at de eldste øksene fra området Ångermanälven i Sverige tilhører romersk jernalder, men at flere kan være eldre (Hvarfner 1957:25 ff.). Det er derfor sannsynlig at øksa fra Rødstranda kan tilhøre siste del av romertida. Dersom øksa tilhører siste del av romertida, kan den ses i sammenheng med et opphold på Rødstranda som er knyttet til en kokegrop (kokegrop 4) datert til 125–325 e.Kr.

Selv om det er knyttet noe usikkerhet til alderen på holkøksa, kan den være den eldste av jern som er kjent fra Hedmark. I Kulturhistorisk museums gjenstandsdatabase (søk 01.08.2011) er det fra Hedmark opplysninger om 26 celter/holkøkser av jern fra forskjellige kontekster, der bare øksa fra Rødstranda er fra en boplass (tabell 3.1 og vedlegg

Funnkontekst	RT	FVT	MVT	VT	YJA	Sum
Boplass	1*					1
Gravfunn		1	4	3	1	9
Depot				3		3
Pløying/ jordbearbeiding				1	3	4
Usikker			1	4	1	7
Sum	1	1	5	11	5	24

Tabell 3.1. Holkøker (celter) av jern fra Hedmark fordelt på funnkontekst og periode. *Holkøksa fra Rødstranda.

Table 3.1. Socketed axes (celts) of iron from Hedmark arranged in accordance with archaeological context and period. *The socketed axe from Rødstranda.

10). Det er interessant at de eldste øksene, primært fra merovingertida, er funnet i fangstmarksområder/skogsområder i Sør-Østerdalsregionen og ikke i tilknytning til kjent gårdsbebyggelse.

ELDRE JERNALDER – FANGSTFOLK OG AGRARE PIONERER

Gjennomgangen av materialet fra eldre jernalder viser at det fortsatt er relativt lite og fragmentarisk i distriktet etter Gråfjellprosjektets undersøkelser. Undersøkelsene kan likevel bidra til å stille spørsmål om tidligere oppfatning av bosetningshistorien og ressursutnyttelsen i Åmot. Nedenfor vil resultatene bli sett i sammenheng med undersøkelsene fra Rødsmoen og forsøksvis integrert i diskusjonen om ulike etniske grupper i Østerdalen.

Gropfangst av elg og dyrking på terrasser

Før undersøkelsene ved Rena elv var det få boplasser som kunne knyttes til sein steinbrukende tid, i området. Aktiviteten i denne perioden kunne først og fremst erkjennes gjennom fangstgropssystemer for elg på Rødsmoen. Her ble det påvist tre fangstsystemer. Radiologiske dateringer av fangstgropene antyder at de kan ha vært i bruk helt tilbake til neolitikum, men de eldste dateringene er av trekull fra nedrast masse i gropene, slik at konteksten er heftet med usikkerhet. Den eldste dateringen fra sikker kontekst (never og dekkmateriale i grop R14) ga 1680–1515 f.Kr. Det er tolket at fangstgropene har vært i bruk i bronsealderen og eldre jernalder (Bergstøl 1997:58, 2007:49). Bergstøl antar at fangstsystemene hadde ligget ubrukt en tid før gropene ble fylt igjen, og noen ble dessuten gjenbrukt til kullproduksjon (Bergstøl 1997:60, 2007:49). Dateringer fra kullproduksjon i gropene og av kullgropen i området viser at denne aktiviteten foregikk

i tidlig- og høymiddelalderen. Ut fra dette mener Bergstøl at fangstgropene med stor sikkerhet gikk ut av bruk ved overgangen til yngre jernalder. Det antas at bruken av fangstanleggene kan knyttes til en fangstbefolkning (Bergstøl 1997, 2007, Narmo 2000).

Etter undersøkelsene på Rødsmoen var det få andre funn som kunne relateres til bruken av fangstsystemene. Men det er foreslått at det kan være de samme menneskene som brukte disse, og som har hatt tilhold på en lokalitet fra steinbrukende tid (R581) (Bergstøl 1997:61). Her ble det avdekket skjærbrent stein, og det ble blant annet funnet fire flateretuser og spissfragmenter av kvartsitt som dateres til seinneolitikum/bronsealderen (Boaz 1997:109–113). Bruken av fangstsystemene ses også i sammenheng med dyrkingen på åkerterrassene. Fangstbefolkningen har ikke levd adskilt fra tilgrensende jordbrukssamfunn, og de har trolig inngått som en del av jordbrukssamfunnets økonomiske sfære (Bergstøl 2006:327).

Fangstbefolkning – samer

I sin behandling av materialet fra Østerdalen i jernalderen og middelalderen argumenterer Bergstøl for utvikling av en identitet som var forskjellig fra både samiske fangstsamfunn i nord og norrøne jordbrukssamfunn i sør i løpet av jernalderen. Økonomi og mobilt levesett var felles med samiske fangstfolk lenger nord, mens påvirkningen fra jordbrukssamfunnene vises i gravskikk og dyrking på åkerterrasser (Bergstøl 2007:185). Fangstmarksgravene kan ses som et eget kompleks fordi de inneholder en blanding av samisk og norrøn gravskikk. Nærheten til fangstanlegg tyder på en identitet som fangstfolk. Ved Rena elv er det undersøkt to gravrøyser som begge er datert til merovingertida. De er

tolket som fangstmarksgraver ut fra beliggenheten og funninventaret. Gravene lå på to koller, ca. 500 meter fra hverandre. Vesentlig for tolkningen var funn av tre eksemplar av gjenstanden som benevnes R416 (Rygh 1885). De tolkes å være skinnskrapere, og det finnes paralleller til slike skrapere i samiske områder (Zachrisson 1997:204, Bergstøl 1997, 2007:53–54). Her må det nevnes at det ble registrert ti gravhauger/-røyser i Gråfjellområdet som ut fra type og beliggenhet ble definert som fangstmarksgraver (Risbøl 2005:16) (se vedlegg 6). Sju av disse er etter utvidete registreringer (Skare 2006) og undersøkelser (T. Amundsen (red.) 2007) avskrevet eller omdefinert som annen type kulturminne (rydningsrøys, grenserøys). Tolkningen som gravminner er opprettholdt for to røyser på Deset Nordseter og én røys på Styggdalsseter. Det er imidlertid svært usikkert om disse tre røysene er graver, mest sannsynlig er de rydningsrøyser.

Bergstøl postulerer at fangstfolkene i det nordøstre Hedmark har utgått fra en «sirkumpolar» tradisjon. Et av argumentene er at funnene fra området, helt tilbake til mesolitikum, har en karakter som skiller dem fra funnene lenger sør, nemlig groptuftene, som det finnes mange av i nord. De protosamiske fangstfolkene i nord utviklet sine kontakter østover i bronsealderen, mens de sørlige fangstfolkene (blant annet i Åmot-traktene) knyttet tettere relasjoner med sørsandinaviske samfunn (Bergstøl 2007:189–192). Ut fra materialgjennomgangen konkluderer Bergstøl (2007:221–234) med at det har eksistert to grupper med forskjellige identiteter gjennom jernalderen og middelalderen i Østerdals-området. Gravskikken i form av fangstmarksgraver som finnes i skogs- og fjellområdene, kan ikke knyttes til det norrøne samfunnet. Selv om gravskikken ikke er ensartet, utgjør gravene en rød tråd gjennom periodene og en forbindelse mellom fangstmarksgravene og tradisjoner som er anerkjent som samiske. Gravens utbredelse samsvarer dessuten med den sørsamiske nordgrensen. Dette kan bety at fangstmarksgravene er en sørsamisk gravskikk, og at de samiske fangstbosetningene som kan påvises i middelalderen, har en direkte forhistorie hos denne fangstbefolkningen. Den sørsamiske fangstbefolkningen som bebodde området inntil yngre jernalder, ser ut til å ha blitt gradvis fortrent av en bondebefolkning som koloniserte dalene hvor den beste dyrkingsjorda lå. Kontakten mellom de to gruppene har trolig endret karakter i flere etapper.

På bakgrunn av fangstmarksgravene, fangstgropsystemene, åkerterrassene samt få og diffuse boplasser på Rødsmoen er det antatt at menneskene

som brukte områdene i eldre jernalder, var fangstfolk, nomadiske grupper, og at disse var samer (Bergstøl 1997, 2007:221–227, Narmo 2000:95–99). Bruken av fangstgropsystemene opphørte ved overgangen til yngre jernalder, da jordbrukssamfunnet etablerte seg i distriktet. Dette er tolket som at samene, fysisk eller kulturelt, ble fortrent fra området av bøndene (Narmo 2000:99–100)

Mer permanent bosetningsmønster

Bruk av fangstsystemer antyder en endring i bruken av landskapet og kan tolkes som et tegn på endrete samfunnsforhold (Gustafson 2007:167). Selv om systemene er utvidet over tid, ligger det stor innsats bak både konstruksjon og vedlikehold av slike anlegg. Det antyder i høy grad bofasthet og et organisert samfunn av en viss størrelse, et samfunn som hadde god kjennskap til området og elgens trekkveger. Videre indikerer fangstsystemene et ønske om et større utbytte enn det lokalsamfunnet hadde behov for, og mulighet for å omsette et eventuelt overskudd. De som anla systemene, må dermed ha hatt relasjoner til andre grupper/samfunn som ønsket tilgang til elgprodukter. Uavhengig av etnisitet tyder etableringen og bruken av fangstgropsystemene over en lengre periode (bronsealderen–eldre jernalder) på et fastere bosetningsmønster. Undersøkelsene ved Rena elv har vist at flere boplasser kan knyttes til sein steinbrukende tid i området, og antyder at elvesystemet fortsatt var av stor betydning for bosetningen, slik det var i periodene forut. Disse boplassene viser at forflytningsmønsteret i denne perioden ikke var diffust, som tidligere antatt (Narmo 2000:95). I overgangen til bronsealderen ble dessuten utnyttelsen av lokale råstoff større, noe som indikerer en økt tilhørighet til landskapet.

Grupper med agrar kulturtilknytning før etablering av gårdsbosetningen ved elvene Rena og Glomma (i dagens sentrale jordbruksstrøk)?

Pollenanalysene av sedimentsøyler i Gråfjellområdet og på Rødsmoen antyder at det kan ha foregått noe beiting i neolitikum. Sporene er imidlertid svake, og det kan diskuteres hvordan beiteindikatorer kan forstås. Jeger-sanker-grupper kan forårsake store endringer i den lokale vegetasjonen, slik at det er mulig at det er grupper med fangstøkonomi som er grunnen til en oppblomstring av gress og urter (Hicks 1993, Gunnarsdottir 1996, Bergstøl 2006). Undersøkelsene fra Innerdalen i Kvikne i Hedmark viste at lysåpning i skogen ikke nødvendigvis må forklares med beiting (Paus et al. 1987). Ut fra

de svake beiteindikatorerne fra Gråfjellområdet og Rødsmoen, samt at det er få kulturminner og gjenstander som kan knyttes til en jordbrukende kultur fram til slutten av førromersk jernalder, mener jeg det ikke er sannsynlig at det har foregått husdyrbeite som kan knyttes til en agrar livsform i tida før vår tidsregning.

I begynnelsen av romertida blir beiteindikatorerne mer tydelige i pollendiagrammene, men forekomstene er fortsatt relativt svake. De få kultursporene i Gråfjellområdet som kan dateres til eldre jernalder, er noen ildsteder, spredte kokegroper, en jernframstillingsplass og et område med åkerterrasser. Selv om materialet er sparsomt, kan det stilles spørsmål om hvorvidt det er mennesker med en agrar livsform som nå har bosatt seg i området. Pollenanalysen tilknyttet kokegropene ved Løset Nordseter påviste enkelte beiteindikatorer datert til slutten av eldre jernalder. Bruken av den eldste kokegropa er samtidig med dateringen av jernframstillingsplassen til romertida/folkevandringstida som lå kun 500 meter fra kokegropene. Det kan derfor være de samme folkene som anla kokegropene og laget jern. Den tidligere framsatte hypotesen (Johansen 1973, 1979, 2004) om at de eldste spor etter jernproduksjon og tamdyrhold i fjellet kan knyttes til fangstfolk, har liten tilslutning. Det er derfor trolig at beiteaktiviteten, kokegropene og jernframstillingsplassen i Gråfjellområdet kan relateres til agrare pionerer i distriktet. Kokegropene kan muligens tolkes som rester av måltider knyttet til ritualer for å markere bruksrettigheter i området.

Helt sørvest i Gråfjellområdet, på Flåtåstøa, er det registrert åkerterrasser, hvor én av terrassene er datert til 1–80 e.Kr. Åkerterrassene er av samme type som finnes på Rødsmoen. Undersøkelsene herfra viser at de har vært i bruk over en lang periode fra eldre romertid til og med middelalderen. Oppstarten av dyrkingen er sammenfallende med at beiteindikatorer blir tydeligere i pollendiagrammene. Dyrkingen på terrassene er tidligere tolket å være utført av fangstfolk (samer) som brukte fangstgropssystemene. At de samme områdene er brukt gjentatte ganger fra eldre jernalder og fram til middelalderen, tyder på at det var de samme folkene som dyrket på terrassene, og at disse menneskene må ha hatt et relativt fast bosetningsmønster. Dette kommer i konflikt med modellen om at det var fangstfolk som dyrket på terrassene, fordi det er antatt at de ble fortrent fra området ved overgangen til yngre jernalder. De få undersøkelsene av dyrkingsterrasser av tilsvarende type andre steder i Østerdalen viser at disse har vært brukt over lang tid. Blant annet viser

undersøkelser i Grundsetmarka i Elverum kommune at dyrking på dyrkingsterrassene her spenner fra bronsealderen til middelalderen (Holm 2007:4).

Dyrking på røysfelt

Dyrkingsterrassenes beliggenhet i landskapet minner om tilsvarende lokalisering for rydningsrøysfelter, der plasseringen ligger i områder som i dag ikke blir benyttet til dyrking (Holm 2007:11). Undersøkelser av åkerbruk på såkalte røysfelter i utmarksområder i Sør-Norge og Sverige har vist at jordbruket har vært mobilt, med utnyttelse av store arealer. Dette har trolig ikke ført til et klart skille mellom innmark og utmark (Burström 1995:168, Holm 2004:34). Røysfelter knyttes ofte til jordbruk i bronsealderen / tidlig jernalder, men fortsatte lang opp i tid, til og med første halvdel av 1600-tallet. Trolig har områder med rydningsrøys vært lengst i bruk på det indre Østlandet (Holm 2003:84).

I Åmot er det registrert mange lokaliteter med røys, deriblant det undersøkte røysfeltet ved Rødseter i Gråfjellområdet (kap. 4.4). I Askeladden⁹ er det oppgitt rundt 400 lokaliteter som er benevnt «rydningsrøyslokaliteter» og «røysfelt». Antall røys på hver lokalitet varierer, hovedsakelig fra 1 til ca. 20, men det finnes noen få felter med flere hundre røys. Det er i tillegg påvist dyrkingsflater og -terrasser på flere av lokalitetene. De fleste lokalitetene ligger sørvest i kommunen, i mer sentrale jordbruksstrøk langs Glomma og i det høyereliggende Åsbygda, hvor det er kalkrik morenejord. I de samme områdene finnes det mange gravhauger, og herfra er det gjort flere gravfunn. De fleste gravfunnene er datert til vikingtida og noen få til merovingertida (Brøgger 1942, Sørensen 1979, se også kap. 5). Røysfeltene ligger som oftest i skrånende terreng som i dag er bevokst med gammel skog (hovedsakelig gran), og som tidligere har vært beiteland. To felter med 13 (ID 50061) og 26 (ID 40399) røys ved henholdsvis Almussætra og Holsetra (begge tilhørende Vivelstad, gnr. 15) ca. 630–645 moh. ligger langt fra dagens jordbruksbebyggelse. Foruten utgravningene ved Rødseter, som viser at det har vært dyrket på røysfeltet i vikingtida og middelalderen / tidlig etterreformatorisk tid (se kap. 4.4), er det ikke foretatt undersøkelser av slike røysfelter i Åmot. Det er derfor usikkert når denne formen for jordbruk ble etablert i distriktet, og hva den representerer, men det kan trekkes paralleller til undersøkelser utført av

⁹ Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljøer.

Ingunn Holm (2004) av et stort røysfelt lenger sør i Østerdalen, i Grundsetmarka, nordvest i Elverum kommune.

Grundsetmarka utgjør et stort utmarksområde som kan sammenliknes med skogsområdene i Åmot. Det er her registrert jernframstillingsplasser og kullgroper, fangstgroper, hustuffer og gravrøyer, foruten to røysfelter, hvorav det ene er undersøkt. Røysfeltet lå omtrent 350 moh. og var ca. 50 daa stort (Holm 2004:101). Rundt 275 røyer er registrert i tillegg til en ca. 100 m lang steinstreng og to gravrøyer. Gravrøysene var klart knyttet til feltet, da rydningsrøysene «tok hensyn» til dem og fordelte seg rundt gravrøysene. Undersøkelsene av røysfeltet viser at det har vært to faser med dyrking, én i folkevandringstida og merovingertida og én i seinmiddelalderen og tidlig nytid, ca. 1400–1700 e.Kr. Den yngste fasen med dyrking har vært intensiv og kan karakteriseres som samme type som ble drevet på den ordinære innmarka til gårdene i middelalderen, med permanent dyrking.¹⁰ Den eldste fasen er primært representert ved dyrkingslag under røyer. Høye verdier av or og bjørk antyder at det har vært drevet et busktredeligende jordbruk, det vil si at et område svis av, dyrkes i 2–3 år og så legges brakk i 15–20 år til det vokser løvkratt. Det kan se ut som dette har resultert i mer beskjeden steinrydding enn i den yngre fasen. I tillegg har det foregått beite og muligens slått (Holm 2004:112, 115).

Busktrøye er en halvintensiv jordbruksform hvor de enkelte åkersteigene får gro igjen med busker og kratt mellom hver dyrkingssyklus. Det er en arealkrevende jordbruksform fordi man må ha flere åkerlapper som det blir rotet mellom. Arbeidsformen er imidlertid sett på som mindre arbeidskrevende enn permanent dyrking, hvor det må investeres store ressurser i jordbearbeiding og gjødsling. Jordbruksaktiviteten i Grundsetmarka i folkevandringstida og merovingertida mener Holm kan ha vært kombinert med fangst. Det kan ha vært mulig å drive jordbruk og fangst i et system som kan karakteriseres som en blanding av nomadisme og fast bosetning, ved at man bor på et fast sted og utnytter omkringliggende ressursene i noen år, kanskje et par tiår, før man flytter videre (Holm 2004:117).

Undersøkelsene i Grundsetmarka viser at dyrkingsaktivitet på røysfelter i Østerdalen foregikk i eldre jernalder. På samme tidspunkt ble det også dyrket på åkerterrasser, både på Rødsmoen og i

Gråfjellområdet og dessuten i Grundsetmarka. De største røysfeltene i Åmot ligger på østsiden av Glomma, i liene opp fra gården Glomstad nordre (gnr. 54) til gårdene Berge (gnr. 50) og Holset (gnr. 51), og ovenfor Bolstad (gnr. 48). Feltene ligger ca. 300–375 moh. og består av rundt 100–200 røyer (ID 80227, ID 22104 og ID 22120). Flere av røysene er tolket som gravminner, og på feltet ved Berge (ID 80227) ligger det to gravhauger blant røysene. Det indikerer at røysfeltene har vært i bruk i en periode da folk ble gravlagt i gravrøyer. På bakgrunn av undersøkelsene fra Grundsetmarka og av dyrkingsterrassene på Rødsmoen og i Gråfjellområdet er det mulig at aktiviteten på noen av røysfeltene i Åmot kan ha foregått i eldre jernalder.

Det særskilte spredningsmønsteret av steinalderfunn i Hedmark ble tidlig viet oppmerksomhet (Bjørn 1934, Brøgger 1942, Hagen 1946). De få og spredte funnene fra skog- og fjellområdene fra steinalderen og bronsealderen skilte seg fra dem som var funnet i jordbruksbygdene sør og vest i Hedmark. Anders Hagen postulerte på grunnlag av funnfordelingen i Hedmark at dette skyldtes to samtidige kulturer, en jordbruks- og en fangstkultur tilpasset de forskjellige landskapene gjennom neolitikum og bronsealderen. Skillet mellom jordbrukskulturen i sør og vest og fangstkulturen i nord og øst gikk omtrent ved Åmot (Hagen 1946:66, 84–85, Mikkelsen og Nybruget 1975, Bakka 1976, H.R. Amundsen 2006). Åmot framtrer derfor som et grenseområde eller møtepunkt mellom to kulturer. Med utgangspunkt i nytt kildemateriale har Hilde Amundsen (2011) nylig behandlet dette problemfeltet i sin doktoravhandling *Mot de store kulturtradisjonene: Endringsprosesser fra tidligneolitikum til førromersk jernalder mellom Mjøsa og Femunden*. Hun konkluderer, i tråd med Hagen, at det fra tidligneolitikum til førromersk jernalder skjer en utvikling fra regionale grupper som deler felles identitet, mot to distinkte kulturtradisjoner, med etniske grupper som definerer seg som grunnleggende forskjellig fra hverandre: en tidlig norrøn gruppering i sør og en samisk gruppering i nord. Gruppene ble konsolidert i løpet av bronsealderen og førromersk jernalder. På Hedmarken blir det etablert regulær jordbruksdrift og gårdsbosetning, mens det i Engerdal utvikles en spesialisert villreinfangst. De mellomliggende dalførene, med blant annet Åmot, ble utnyttet til både fangst- og jordbruksvirksomhet av grupper med utspring i den sørsandinaviske tradisjonen sør i fylket og til fangst av gruppene i nordøst fra tidligneolitikum og framover. En grense

10 Se kapittel 4.4 og kapittel 5 for diskusjon av den yngste fasen med dyrking.

for det sørsandinaviske materialet går ved Trysil-elva (H.R. Amundsen 2011:283–286). Amundsen antyder at det eldste jordbruket i Hedmark er relatert til områder hvor det er både morene og sandmo. Hun har derfor stilt spørsmål om hvilke grupper som dyrket på åkerterrassene og anla og brukte gropsystemene på Rødsmoen i bronsealderen og eldre jernalder. Hun anser det som mest sannsynlig at det representerer utvidete drifts- og bosetningsområder for en jordbrukende befolkning og ikke en egen fangstbefolkning (H.R. Amundsen 2011:236, 281–282).

Undersøkelsene i Gråfjellområdet og ved Rena elv antyder at det i eldre jernalder *har vært flere grupper med mennesker, ikke bare fangstfolk, i området, og dessuten at flere former for ressursutnyttelse har funnet sted.* På bakgrunn av de nye resultatene kan det derfor framsettes en alternativ modell for ressursutnyttelsen og bosetningsutviklingen i Åmot i denne perioden. Sporene fra eldre jernalder i form av beiteindikatorer, åkerterrasser og muligens noen rydningsrøysfelter, kokegropser og jernframstillingsplasser mener jeg mest sannsynlig kan knyttes til mennesker med en agrar kulturtilhørighet. Jeg er derfor enig med H.R. Amundsen (2011) i at etableringen av dyrkingsterrassene i romertida trolig kan settes i sammenheng med en jordbrukende befolkning. Men ut fra det foreliggende materialet mener jeg at agrare pionerer begynte å etablere seg i Åmot først rundt begynnelsen av vår tidsregning, og ikke i neolitikum, som Amundsen hevder. Ut fra foreliggende kunnskap ser det ut til at skogsområdene ble tatt i bruk for husdyrbeite og korndyrking før den kjente gårdsbebyggelsen i elvedalene og i

Åsbygda ble etablert. Det er framsatt forslag om at dyrkingen på åkerterrassene, og på rydningsrøysfeltene, har hatt karakter av halvpermanent jordbruk, muligens svedjebruk. Dette sett i forhold til de svake forekomstene av beiteindikatorer fram til yngre jernalder antyder at det første jordbruket i distriktet var av en ekstensiv art og spredt over store områder. Den «nye» ressursbruken i skogsområdene trenger derfor ikke å ha kommet i konflikt med den eksisterende fangstbefolkningen. Fangstgropsystemene på Rødsmoen ble anlagt i bronsealderen og var i bruk fram til yngre jernalder. Samlet tyder dette på en fredelig sameksistens mellom de ulike kulturgruppene. Holkøksa av jern funnet på jakt- og fangstboplassen Rødstranda ved Rena elv kan indikere varebytte mellom de to gruppene, og således underbygge synet på at det var rom for bosetning av flere grupper med ulik ressursutnyttelse i området. Det kan derfor se ut som de første kultur møtene mellom eksisterende fangstfolk og agrare pionerer i distriktet ikke var konfliktfylte. At det seinere, i overgangen til yngre jernalder, har oppstått et mer anstrengt forhold mellom de ulike gruppene, er likevel trolig. Ekspansjonen av gårdsbebyggelsen ved Rena og Glomma, og i Åsbygda, har sannsynligvis ført til behov for å utnytte tilgrensende skogsområder til husdyrbeite og korndyrking (se kap. 5). Dette har ledet til økt press på bruken av skogsarealene og muligens konflikt omkring bruksrettigheter. Det er derfor sannsynlig, som tidligere hevdet, at fangstbefolkningen (samene) ble fortrent, fysisk eller kulturelt, av den jordbrukende befolkningen ved overgangen til yngre jernalder.